

**Існування синонімії в терміносистемі
(на прикладі американських термінів оподаткування)**

*Робота виконана на кафедрі теорії і практики перекладу
Рівненського інституту слов'янознавства КІ "СУ"*

Залежно від підходу до вивчення термінів існують вкрай протилежні погляди щодо існування термінів-синонімів. На нашу думку, упорядкованим терміносистемам не притаманні розвинені синонімічні відносини; однак, ретельного вивчення потребують численні випадки семантичної дублетності, еквівалентності, а також лексичної і морфологічної варіативності термінологічних одиниць.

Ключові слова: термін, терміносистема, поняття, синонімія, дублет, варіант, еквівалент.

Konstantinova O.V. Synonymy in Terminological Systems (On the Basis of American Terms of Taxation).

Depending on an approach to terms studies, there exist extreme points of view on terms-synonyms. Our concern is that developed synonymy is not an essential feature of systematized terminological systems, though numerous semantic doublets, equivalents, lexical and morphological variants should be thoroughly investigated.

Key-words: term, terminological system, notion, synonymy, doublet, variant, equivalent.

Проблема синонімії термінів є традиційною при вивченні типів семантичних відносин між елементами терміносистеми. Під терміносистемою, за В.М.Лейчиком, розуміємо впорядковану сукупність термінів, структура якої в цілому адекватна структурі системи понять певної спеціальної галузі знань або діяльності. Термін як елемент, з одного боку, загальнонаціональної мови, а з іншого, – терміносистеми зазнає впливу законів функціонування обох систем, що призводить до певного протиріччя між мовним субстратом терміна і його термінологічною сутністю; протиріччя, яке до кінця ніколи не розв'язується [6,15-17].

Яскравим прикладом цьому можуть слугувати дослідження синонімії термінів: залежно від підходу (нормативного чи дескриптивного) до вивчення термінів та виконуваних над ними операцій існують вкрай протилежні погляди щодо існування термінів-синонімів. Представники першого підходу, що його започаткував Д.С. Лотте, наголошують на тому, що терміни – це особливі слова й однією з найголовніших вимог до терміна вважають, зокрема, відсутність синонімії. Це положення не заперечується, наприклад, у працях Т.Л. Канделакі [4,133] та інших дослідників. У межах дескриптивного підходу до термінів, який було започатковано Г.О.Винокуром, стверджується, що терміном може бути будь-яке слово мови, і що терміни – це слова в особливій функції. У працях цього напряму вивчається мовна природа терміна і, цілком логічно, визнається, що термінам притаманні всі різновиди семантичних відносин мовних одиниць, у тому числі, синонімія. Такий підхід до проблеми розробляється, наприклад, А.Л.Алексєєвою [1], О.І.Павловою [7], Л.Б. Ткачевою [10,122-129].

Аналізуючи розподіл думок щодо досліджуваної проблеми, ми прийшли до висновку, що погляд на синонімію в межах терміносистеми залежить не тільки від підходу до природи терміна, а й від розуміння явища синонімії.

Серед дослідників різних терміносистем побутує думка про специфічну природу термінологічної синонімії на відміну від мовної: "...синоніми в терміносистемі мають свою природу... . В термінології синоніми обов'язково співвідносяться з одними й тими самими денотатами-поняттями і об'єктами і тому є цілком взаємозамінними в контексті" [7,17]; "...терміни-синоніми слід визначати як терміни, що є абсолютно тотожними за значенням і взаємозамінними в контексті" [10,123]. Звідси лінгвісти роблять висновки про те, що терміни-синоніми суть те ж саме, що і абсолютні синоніми і / або дублети, і що саме цей вид синонімії притаманний більшості терміносистем.

Як відомо, синонімія є лінгвістичною універсалією, і проявляється вона на всіх рівнях мови, через що виникають певні труднощі адекватного і всеохоплюючого визначення цього явища. У лінгвістиці завжди робилися спроби винайти такі ознаки синонімії, які можна вважати її необхідною і достатньою умовою. Наприклад, наявність у слів спільного денотата вважалося достатнім критерієм синонімії. Поділяючи точку зору В.Г. Вілюмана на сучасну концепцію синонімії, вважаємо, що цей критерій факультативний, і що синоніми – це лексичні одиниці, які мають хоча б один спільний і один відмінний семантичний компонент і хоча б одну спільну формулу дистрибуції, які збігаються у сполучуваності, а, отже, є взаємозамінні в одному контексті і невзаємозамінні в іншому [3,36-37].

Тобто, синоніми ніколи не бувають абсолютно однозначними, це завжди семантичне і функціонально близькі лексичні одиниці, їхня еквівалентність завжди часткова. Синоніми, як слушно зауважив А.А. Реформатський, можуть існувати в мові тільки якщо вони "збігаючись в одному, розходяться в іншому. Якщо б синоніми були цілковито "те ж саме", то співіснування їх втратило б смисл" [9,94], тому що тоді знімається проблема вибору між ними. За таких обставин існування так званої "абсолютної синонімії" проблематичне. Синонімія, за визначенням, – семантико-сміслові явище, а не предметно-понятійне, бо "між кількістю слів, понять і значень немає однозначного співвідношення: кількість понять не відповідає кількості слів, не кажучи вже про кількість значень" [3,10] .

Визначення ж термінологічної синонімії базуються виключно на предметно-понятійній основі, оскільки найбільш розповсюдженою точкою зору на семантику терміна є думка про те, що семантикою (значенням) терміна є його поняття, тобто значення терміна ототожнюється з

поняттям.

Ми схилиємося до точки зору О.С. Ахманової, що в таких випадках, коли два терміни називають один і той самий науковий об'єкт або виражають одне і те саме наукове поняття, їх в межах терміносистеми слід вважати не синонімами, а дублетами [2,144].

Дублети проникають у терміносистеми різними шляхами. Переважна їх кількість – це пари (або трійки і т.д.) слів, одне з яких інтернаціональне або запозичене, а інше автохтонне. У досліджуваній нами американській терміносистемі оподаткування, де більшість термінів – полікомпонентні сполучення, існують комбіновані за походженням терміни, наприклад: *straight-line method of depreciation – flat rate method of depreciation* "метод рівномірного нарахування зносу (основного капіталу)", *after-tax income – disposable income* "доход після сплати податків", *abate a tax – cut down a tax* "знизити податок", *death duties – estate duties* "податки на спадщину", *tax adviser – tax expert – tax lawyer* "спеціаліст, що надає консультації з питань оподаткування". Проаналізуємо три останніх терміни: терміноелемент *tax* і ядерні компоненти перших двох слів увійшли в англійську мову із латини через давньофранцузьку, а компонент *lawyer* має германське коріння. Можливі також і гомогенні за походженням дублети: *privilege tax – occupational tax* "податок на професію", *differential duty – preferential duty* "диференційне мито" (де обидві пари термінів складаються із запозичених елементів).

Уніфікація термінологічних систем вимагає відбору того терміна, який найбільше відповідає позначуваному поняттю. Однак в умовах єдиного інформаційного простору під впливом рівнодіючих тенденцій – максимальної відповідності структурі національної мови і тенденції до інтернаціоналізації – це складний процес. Як вважає Т.І. Панько, у функціонуванні дублетів, їх конкурентній взаємодії часто закладений певний імпульс для розвитку термінологічних систем [8,181], і тому дублети існують навіть в упорядкованих і усталених терміносистемах. Одним з найбільш ефективних рішень вважається вивчення функціонування термінів-дублетів і їх частотності вживання, а також складання вузькопрофільних термінологічних словників з індексацією частотної сполучуваності термінів.

Термінолексика містить одиниці, що розрізняються тими чи іншими семантичними компонентами, позначаючи близькі поняття. Для багатьох дослідників це є підставою вважати їх синонімами: "Синоніми у термінології – це терміни, що належать до одного й того ж денотата, але мають відмінності у понятійному плані" [8,181]. В американській терміносистемі оподаткування існує декілька груп таких термінів, як-от: терміни, що позначають податкові пільги – *tax discrimination, tax credit, tax holiday*; терміни для позначення акцизів – *license tax, franchise tax, severance tax*. Виходячи з тлумачень цих термінів, бачимо, що близькість

спеціальних понять, позначуваних ними, визначається їх змістом і внутрішньою організацією даної терміносистеми:

tax discrimination – надання податкової пільги для стимулювання (наприклад, експорту);

tax credit – податкова пільга у вигляді знижки або відстрочки сплати податку;

tax holiday – податкова пільга, тимчасове звільнення від сплати податків (наприклад, на термін освоєння нових потужностей підприємства);

license tax – податок, що стягується з того, хто отримує права займатися такими видами діяльності, як продаж алкогольних напоїв, риболовля, полювання тощо;

franchise tax – податок на монопольні права і привілеї, що стягується з того, хто отримує права займатися певним видом бізнесу, таким, наприклад, як керування громадським переробним заводом або автобусною лінією;

severance tax – податок на видобуток і переробку природних ресурсів, наприклад, деревини, природного газу, нафти.

Таким чином, простежуємо не синонімічні, а, скоріше, гіпонімічні відносини між термінологічними одиницями, бо терміни tax discrimination, tax credit, tax holiday позначають різні види одного родового поняття tax privileges "податкові пільги", а терміни license tax, franchise tax, severance tax слугують для позначення видів родового поняття excise (tax) "акциз".

Досліджувана нами терміносистема містить також нечисленні терміни, які, розрізняючись тими чи іншими семантичними компонентами й позначаючи близькі поняття, не є гіпонімами, наприклад: tax-free "такий, що не оподатковується", tax-exempt "звільнений від податків". Безперечно, що з точки зору лексикології слова free і exempt – синоніми. Однак "вузький" спеціаліст чітко визначиться щодо вживання відповідних термінів: об'єкти стають "tax-exempt" тільки внаслідок дії федерального закону, який здебільшого є елементом системи захисту доходів від надмірного оподаткування; об'єкти стають "tax-free" незалежно від будь-якої системи, за рішенням відповідних органів штату або місцевих органів, це зазвичай тимчасове явище. Отже, коли йдеться про доходи – income, interests, government bonds, properties тощо, – вживається термін tax-exempt; усі види неоподаткованої продукції і товарів позначаються терміном tax-free.

Як бачимо, те, що в загальнонаціональній мові – синонімічний ряд, у вузькій терміносистемі – сукупність термінів, що відбиває внутрішню організацію досліджуваної терміносистеми і не залежить від близькості / віддаленості значень слів, що позначають спеціальні поняття.

Ми погоджуємося з В.М. Лейчиком в тому, що слова можуть виконувати функції термінів

тільки в межах певних терміносистем, і якщо визнається, що терміни – це перш за все лексичні елементи спеціальних мов науки й техніки, то стилістично забарвлені позначення предметів і явищ відповідних галузей науки й техніки, які відносяться до професійних лексик, жаргону та просторіччя, знаходяться за межами структури цих терміносистем і, хоча вони є стилістичними синонімами тих лексичних одиниць, що функціонують як терміни, вони не розглядаються в рамках термінознавства, а слугують предметом вивчення лексикології [5,67]. Наприклад, в американському варіанті англійської мови існує стилістичний синонім *tax therapist* до термінів-дублетів *tax-lawyer – tax-expert – tax-adviser*. Емоційне забарвлення цього слова (людина, що "лікує" проблеми оподаткування) є тим мотивом, за яким воно обирається для опису професійних якостей того чи іншого спеціаліста в пресі, в осередку професіоналів тощо, але підстав відносити його до терміносистеми немає, бо це слово не вживається в нормативних документах із питань оподаткування і не фіксується в економічних тлумачних словниках.

Ми не відносимо до синонімів еквіваленти одного поняття в різних національних варіантах англійської мови, такі, наприклад, як *gate*_{англ.} – *land tax*_{амер.} – податок на землю; *tax reserve certificate*_{англ.} – *tax anticipation certificate*_{амер.} – податковий сертифікат; *property tax*_{англ.} – *real estate tax*_{амер.} – податок на нерухоме майно, бо немає підстав для такого типу семантичного співставлення подібних одиниць, адже кожна з них посідає чільне місце в різних концептуальних системах знаків, які відбивають відмінні екстралінгвістичні реалії (у цьому разі – різні системи оподаткування, невід'ємні від об'єктивних соціально-економічних умов країн Англії і США).

Цікавою є точка зору про властиве термінології явище синонімії, що виявляється на рівні синхронного існування двох варіантів найменувань типу *FET – federal excise tax* "федеральний акциз", *VAT – value-added tax* "податок на додану вартість", *del – declaration* "декларація", *IRS – Internal Revenue Service* "податкова адміністрація (США)", *E.P.T. – excess profits tax* "податок на надприбуток"; або *depreciation guidelines – depreciation guidelines and rules* "норми і правила амортизації (видані Казначейством США)"; *antidumping duty – dumping duty* "антидемпінговий збір", *tax system – taxation system* "податкова система". По суті, у таких випадках, маємо справу не з семантикою лексичних одиниць (семантично вони всі дублети), а з формальною структурою термінів, "варіативність якої реалізує прагнення конденсації, тобто короткості терміна" [7,22; 8,185]. Ми підтримуємо тих дослідників, котрі вважають подібні терміни варіантами, а не синонімами.

Таким чином, в упорядкованих терміносистемах, якою є і американська терміносистема оподаткування, розвинені синонімічні відносини не проявляються в силу того, що структура

такої сукупності термінів в цілому відбиває структуру відповідної системи понять, а близькість або суміжність понять в терміносистемі не обумовлює синонімію слів, що слугують їй термінами. Випадки семантичної дублетності, еквівалентності, а також лексичної і морфологічної варіативності термінологічних одиниць зумовлені мовним субстратом терміна й потребують ретельного вивчення з метою уніфікації термінологій і адекватного відображення кожної терміносистеми в термінографії.

Література

1. Алексеева А.Л. Вариативность терминосистемы (на материале англоканадской терминологии орнитофауны): Автореф. дисс. ...к. филол. н. – К., 1987. – 17с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608с.
3. Вилюман В.Г. Английская синонимика. – М.: Высш. шк.1980.– 128 с.
4. Канделаки Т.Л. Опыт разработки принципов упорядочения терминологии (Конструирование словарей системного типа) // В кн.: Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 124 -140.
5. Лейчик В.М., Смирнов И.П., Суслова И.М. Терминология информатики (теоретические и практические вопросы). – М.: ВИНТИ, 1977. – 138 с.
6. Лейчик В.М. Предмет, методы и структура терминоведения: Автореф. дисс. ... д. филол. н. – М., 1989. – 46с.
7. Павлова О.И. Лексемные и фраземные средства терминологической номинации (на материале английской автомобильной терминосистемы): Автореф. дисс. ... к. филол. н.– К., 1985.–24 с.
8. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216с.
9. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
- 10.Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1987. – 199с.

Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки. Серія “Філологічні науки. Романо-германська філологія”. 2001. № 13. С. 52-56.